

Bizalom

Egy fogházmissziós folyóirat története

A magyar büntetés-végrehajtási intézetekben a rendszerváltozást követően kibontakozó, illetve kiszélesedő börtönpasztorizációs-missziós tevékenység történeti előzményei szinte teljesen feltáratlanok. Ugyanez mondható el a hazai büntetés-végrehajtási sajtóval kapcsolatban is.

Jelen dolgozat célja a két világháború között megjelent *Bizalom* című fogházmissziós folyóirat bemutatása. (A lap teljes anyaga megtalálható másolatban a BVOP Szakkönyvtárban.) E sajtótörténeti feldolgozás – remélhetően – hasznos adalékokat nyújthat a két világháború közötti magyar büntetés-végrehajtás történetéhez, amellyel többen foglalkoztak már¹, mégis úgy vélem, hogy a korszak – időbeli közelsége ellenére – kevéssé ismert, így további történeti kutatást igényel.

Rövid, közbevető megjegyzés a dolgozat szaknyelvhasználatát illetően: A ma használatos „büntetés-végrehajtási intézet” mellett, illetve helyett gyakran a korabeli „büntetőintézet”, „fegyintézet”, „letartóztatási intézet” vagy egyszerűen a „börtön”, „intézet” kifejezéseket használtuk, a börtönlakó esetében pedig a „fogvartartottak”, „elítéltek”, „bentlakók” kifejezések mellett/helyett számos alkalommal a két világháború között használatos „rab”, „letartóztatott”, „fegyenc” szakszavakat részesítettük előnyben.

A börtönmisszió

A börtönmisszió története egészen az ókorig nyúlik vissza². Ezt az alapvetően

vallásos és karitatív tevékenységet idővel a polgári kor büntetés-végrehajtási jogszabályai intézményesítették: az ún. rabnevelési feladatok jelentős részét lelkészekre és papokra bízta.

Magyarországon a dualizmus korában a lelkész már éppen olyan szerves része a börtönorganizációnak, mint a tanár vagy az orvos³. *„Nyugat-Európában ebben az időben már kialakult a fogházmisszió egyik másik felfogása is, ez nem a vallásos vigaszra és nevelésre, hanem a társadalom és az elítélt közötti kapcsolatok szervezésére helyezte a hangsúlyt. Az ilyen célokat követő angliai egyesületek például azon fáradoztak, hogy az elítélteknek gyakorlati segítséget nyújtsanak a társadalomba való beilleszkedésükhöz. A fogházmisszió ez a válfaja azonban hazánkban ekkor még nem merült fel”* – írja a Büntetés-végrehajtási jog című tankönyv⁴. Ez utóbbi állítás nem helytálló, hiszen Magyarországon a századfordulón már tevékeny részt vállaltak a fogházlátogatásban a patronázs- (rabsegélyző-) egyletek is⁵.

A Szöllősy-féle kézikönyv szerint nálunk 1908-ban már 79 rabsegélyző- és patronázs- (fiatalkorúakat gyámolító) egylet tömörült a „Patronage Egyletek Országos Szövetségé”-be, amely Budapesten mun-

kaközvetítőt tartott fenn. Az I. világháború után azonban ezeknek az egyeteknek az erőforrásai jórészt kiapadtak. A világháborút követően a rabtámogatás két fő tényezőjévé a fogházmiszió és a rabsegélyezés vált. A fogházmiszió a fogvatartottakkal szabadulásukig foglalkozott, a rabsegélyezés pedig alapvetően a szabaduló rabok támogatására szolgált. Mindkét tevékenység főként társadalmi feladatnak számított, amelyet az igazságügyi hatóságok támogattak⁶.

A Fogházmiszió

A budapesti Fogházmiszió 1919-ben alakult tanárok és tanítók közreműködésével az igazságügyi kormányzat támogatásával. Az intézmény kezdetben az Igazságügy-minisztérium épületében kapott helyet⁷.

Göllner Mária (teljes nevén: Nagy Emilné dr. Göllner Mária) 1923-ban mint az akkori igazságügy-miniszter – Nagy Emil – felesége kapcsolódott be a Fogházmiszió munkájába, s ez irányú tevékenységét – amely teljességgel megújította a szervezet működését – férje miniszterségének megszűnte (1924) után is folytatta⁸. A börtönökben végzett misziós munka vállalásával Göllner Mária nem csupán a kor elvárásainak tett eleget (erről bővebben *A Fogházmiszió, rabsegélyezés* című részben) – mély emberbaráti meggyőződésére az antropozófia eszméi hatottak⁹.

Az antropozófia szó a görög antróposz „ember” és a szophia „bölcesség” szóból származik. Az e névvel jelölt eszmerendszer megalkotója Rudolf Steiner (1861–1925) osztrák filozófus, aki már meglévő világnézetek, vallások és kultúrák – kereszténység, buddhizmus, judaizmus, iszlám – elemeit szintetizálva egy új filozó-

fiát alkotott. Steiner a Svájcban lévő Dornachban létrehozta az ún. *Szellemtudományi Főiskolát* (Goetheanum) – ahol haláláig működött –, s ő alapította meg 1919-ben Stuttgartban az első Waldorf-iskolát¹⁰.

Az antropozófia főleg az első világháború előtt és után kezdett elterjedni elsőként német értelmiségi körökben. Göllner Mária 1921-ben ismerkedett meg az antropozófia eszméivel, majd később – 1924-ben – magával Rudolf Steinerrel is. Göllner Mária nevéhez fűződik az antropozófia eszméinek magyarországi meghonosítása, terjesztése és a kis-svábhgyei Waldorf-iskola megalapítása. (Az iskola 1926-tól 1933-ig működött.)

Visszatérve Göllner Mária fogházmisziós munkásságára: „*A börtönökben az elítéltek körében a szenzáció erejével hatott és ámulatot váltott ki, amikor a 30 éves szép, fiatal kegyelmes asszony megjelent – írja Vámosi Nagy István (Göllner Mária fia) visszaemlékezésében. – Természetesen mindenkinek nem hallgathatta meg gondját-baját (ez idő tájt hozzátétőleg 8 ezerre rúgott a börtönlakók száma), hanem munkatársaival együtt meg kellett rostálnia az elítélteket. Általánosságban azokkal épített ki személyes kapcsolatot, akik tragikus sorsuk révén rászorultak arra, hogy külső segítségben részesüljenek*”¹¹. Szintén Vámosi Nagy István emlékiratából tudjuk, hogy Göllner Mária legaktívabb munkatársa, tulajdon édesanyja, dr. Göllner Aladárné volt.

A Bizalom megjelenése

Göllner Mária fogházmisziós tevékenysége 1929-től kiegészült a Bizalom című folyóirat kiadásával.

BIZALOM

A korabeli börtönviszonyokról és a Bizalom megindításáról ezt írja Vámosi Nagy István: „Az akkori büntetéshez szorosán hozzátartozott, hogy az elítélteket nemcsak bezárták, hanem a külvilágtól is elzárták. Újságot sem vehettek a kezükbe. Egyéb olvasmányokhoz is bajosan jutottak. Az akkori büntetés-végrehajtási intézetek elsősorban megtorolták, amit az elítélt a társadalom ellen vétett, de abba az irányba még kísérletet sem tettek, hogy a rabok szellemi épülését serkentsék. Ezért döntötte el édesanyám, hogy saját költségén lapot indít az elítélteknek. Ez volt az első börtönújság Magyarországon!”¹²

Vámosi Nagy István fenti sorai módosításra szorulnak: a lap megjelentetésének költségeit az igazságügy-minisztérium fedezte, de a szerzők, illetve a felelős szerkesztő ellenszolgáltatás nélkül dolgoztak. A Bizalom első száma 1929 karácsonyán jelent meg. Ettől kezdve a lap 15 éven keresztül – kéthetente – egészen 1944 karácsonyáig megjelent. Alcíme – amely mindvégig változatlan maradt – a következő volt: „Havonta kétszer megjelenő szemle, a világ folyásáról és az ember alkotásairól”.

Vámosi Nagy István szerint az újság azért kapta a Bizalom nevet, mert „feladati közé tartozott, hogy a több évre elítéltekben szellemi táplálékkal ébren tartsa a Gondviselés és az isteni Világrend iránti bizalmát”.¹³ A vallásos nevelésen kívül a lap megkísérelte a fogvatartottak nívós szórakoztatását – elsősorban szépirodalmi művek közlésével –, és rengeteg hasznos ismeretet is terjesztett. A Bizalom című újság egyeseket aktív tevékenységre is sarkallt, a fogvatartottak is írhattak a lapba.

Feltételezhető, hogy a lapírás munkájában a szerkesztőn, Göllner Márián kívül más fogházmissziós munkatársak is résztvettek. A folyóirat ezen belső munkatársainak nevét nem ismerjük, mivel a legtöbb írás – az utánközlésben megjelent szépirodalmi műveken kívül – névvel nem jelzett.

A folyóirat impresszuma tudósít arról, hogy a szerkesztőség és kiadóhivatal székhelye több ízben változott a 15 év alatt. A szerkesztőség kezdetben – 1929 karácsonyától – a Fogházmisszió helyiségében (Bp. V., Markó u. 16., III. 28.) kapott helyet. Többszöri költözködés után 1936-ban a Bp. V., Markó u. 27., fszt. 6. szám alá került, ez a színhely a későbbiekben már nem változott.

A Bizalom című folyóirat kinyomtatása – kéthetes gyakorisággal 15 éven át mindvégig – a váci királyi országos fegyintézet könyvnyomdájában történt.

A folyóirat 8 oldalasnak indult, ami évi 192 oldalt jelent. Ezt a számonkénti/évi oldalszámot a háború alatt is tudta tartani.

A példányszámra vonatkozólag nem található pontos utalások. Eredetileg minden egyes fogvatartottnak szántak egy lap-példányt (ez kb. 7-8 ezer példányt jelentett volna), azonban ennek a példányszámnak – feltételezésem szerint – csak kb. a harmadát tudták kinyomtatni pénzügyi nehézségek miatt. Jelentősebb ünnepek alkalmával mindenesetre nagyobb példányszámban jelent meg az újság.

Tartalmi sajátosságok

Noha jelen dolgozat természetesen a folyóirat büntetés-végrehajtási vonatkozásait igyekszik kiemelni, nem tekinthetünk el attól sem, hogy a lap általános tartalmi sajátosságait vázlatosan ismertessük.

A Bizalom egyik legfőbb feladatának tekintette, hogy a legfontosabb egyházi és állami ünnepekről – húsvét, pünkösd, Szent István-nap, Szent Mihály-nap, halottak napja, karácsony – méltó módon megemlékezék. Az egyes ünnepi számok összeállításánál a lap a fogvatartottak szépirodalmi próbálkozásaira is támaszkodott.

A folyóirat terjedelmének egy jelentős részét szépirodalmi művek teszik ki. Leggyakoribb szerző a hazai prózairodalmat tekintve Gárdonyi Géza, a magyar költészetben Arany János. Göllner Mária – „Milgöma” álnéven – maga is közölt prózai írásokat, novellákat a Bizalomban. Általánosan elmondható, hogy – a szerkesztői

munka megkönnyítése és az olvasók érdeklődésének fenntartása érdekében – gyakori volt a regények (drámák) folytatásos közlése. A folyóirat prózájának elenyésző, versanyagának viszont egy jelentős részét a fogvatartottak írásai tették ki. (Ezekről bővebben *A Bizalom olvasóközönsége* című részben.)

Részben szépirodalmi jellegűek azok a filozófiai, vallásbölcseleti elmélkedések, amelyek nem a vallás tételes tanainak ismertetésével, hanem erkölcsi, morális problémák megtárgyalásával igyekeztek az olvasóra nevelő hatást gyakorolni. Az e tárgykörbe sorolható cikkek ugyanakkor sokszor gyakorlati megközelítésűek, és a fogva tartás lelki terheinek elviseléséhez próbáltak segítséget nyújtani. A Bizalom hitvallása az volt, hogy csak az erkölcsi megújulás változtathatja meg az ember sorsát. A fogvatartottak – saját sorsukkal szembeni – felelősségérzetének felébresztése a szerkesztő vissza-visszatérő próbálkozásai közé tartozott. Ezek az írások gyakran az antropozófia szellemiségét viselik magukon. A szövegek sok esetben Rudolf Steiner hosszabb-rövidebb írásait dolgozzák át. Ezen átdolgozások szerzőit – mivel az írások névvel nem jelöltek – nem ismerjük. Feltételezésünk szerint a cikkek egy részét maga Göllner Mária írhatta. (A szerkesztő gondosan vigyázott arra, hogy az antropozófia nézetrendszere ne ütközzön az uralkodó keresztény tanokkal.) Minden bizonnyal ezek az írások olyan szellemi magasságokat követeltek meg az olvasóközönségtől, amelyekkel csak kevesen rendelkezhetek.

A Bizalom már kezdettől fogva jelentős számú ismeretterjesztő írást közölt, amelyek – a történelemtől kezdve a kertészeti ismeretekig – a témák széles körét ölelték

fel. A magyar történelem nagy alakjai: Szent István, Szent Imre, Mátyás király, Széchenyi István gyakran szerepeltek a folyóiratban, amely a magyar történelem rövid történetét is közölte folytatásokban. A Bizalom számos földrajzi, természettudományi, egészségügyi cikket jelentetett meg, a „Hasznos tudnivalók” rovat írásai pedig a mezőgazdasági, főként a kertészkedéssel kapcsolatos ismeretterjesztést szolgálták.

A folyóirat rendszeresen közölte – főként a „Világ folyása” című rovatban – a kor aktuális kül- és belpolitikai eseményeit. (Híreit, tudósításait – általában kommentár nélkül – a korabeli kormánypárti, jobbközép lapokból vette át.)

A Bizalomban gyakran szerepelt Nagy Emil (1871–1956) – Göllner Mária férje – mint főként külpolitikai cikkek szerzője. (Nagy Emil ugyan csak egy éven át volt igazságügy-miniszter a harmadik felállású Bethlen-kormányban, de hosszú ideig volt országgyűlési képviselő, és újságíróként jelentős publicisztikai tevékenységet fejtett ki a két világháború közötti hazai sajtóban.)

A lapban kezdetben Magyarország háborús jóvátételének kérdése, majd a revízió esélye szerepeltek a lehangsúlyosabban. Később megjelentek a nagy gazdasági világválság tényei. A folyóirat beszámolt a hazai kormányválságokról és -váltásokról, az új kormányok programjairól. A magyar területi revízió megvalósulásának (a Felvidék déli részének és Észak-Erdélynek visszacsatolása, délvidéki bevonulás) eseményei természetszerűleg nagy hangsúlyt kaptak a lap hasábjain. A lap beszámolt a kor nagyszabású rendezvényeiről – a cserkészek Gödöllőn megtartott világtalálkozójáról, a hazánkban rendezett Eucharisztikus világtalálkozásról.

eseményeiről, ugyanakkor tudósított természeti katasztrófákról, királyok esküvőjéről, a korabeli nagy magyar cigányprímások haláláról, temetéséről, rendszeresen tárgyalta a termés várható esélyeit, időnként piaci „ártudósítást” és sporthíreket is közölt. A Bizalom beszámolt az amnesztiákról, pl. a Horthy Miklós kormányzásának 10. évfordulója alkalmából meghirdetett kegyelem kihirdetéséről.

Az aktuális belpolitikai írások között szép számmal szerepeltek a büntetés-végrehajtással közvetett vagy közvetlen módon összefüggő cikkek. Ezért egyrészt ünnepekhez, ünnepélyes alkalmakhoz – egyházi főméltóság látogatása, intézetigazgató jubileuma, kápolnaszentelés stb. – kapcsolódó tudósítások, másrészt főként a Fogházmisszió tevékenységével foglalkozó írások. Belőlük sok apró részinformációt nyerhetünk a korabeli büntetés-végrehajtási intézetek légköréről, a személyi állomány és a fogvatartottak viszonyáról.

A folyóirat számai ugyanakkor szórakoztató jelleggel is bírtak. Már a lapelső számának „Beköszöntő”-jében a szerkesztő találós kérdések beküldését kérte. A Bizalom néha vicceket, 1935-től kezdődően pedig rendszeresen keresztrejtvényeket is közölt.

Dolgozatunk szempontjából nagyon fontos információkat tartalmaz a lap „Szerkesztői üzenetek” című rovata, amely sok szám végéről hiányzik, mégis mindvégig az olvasókkal való kommunikálás színtere maradt. A szerkesztő üzenetei időnként csak az éppen aktuális számban megjelent olvasnivalókra irányítják a figyelmet. Az üzenetek egy jelentős része a fogvatartottak által beküldött írásmű – főként vers – közölhetőségével/közölhetetlenségével kapcsolatos. A szerkesztő válasza gyakran elutasító, azonban időnként tovább-

bi írást vár a beküldőtől. Az üzenetek címetzei főként három nagy országos büntetőintézet (Vác, Szeged, Sopron) elítélteji közül kerültek ki, de a királyi törvényszéki fogházak – pl. Kecskemét, Zalaegerszeg – bentlakói is szerepeltek a címzettek között.

A Bizalom fent ismertetett rovatai a lap megjelenésének 15 éve alatt nem változtak, közöttük azonban – főként a történelmi változások miatt – arányteltolódások mutatkoztak. Kezdetben, 1929-ben a lap sok szépirodalommal indult, 1933-tól mind több lett az aktuális politikai cikk, a „Hasznos tudnivalók” rovat anyaga is ekkortól kezdve bővült ki. 1935-től több volt a honvédelmi téma, a mezőgazdasággal kapcsolatos ismeretterjesztő cikk. A „Szerkesztői üzenetek” rovat kisebb-nagyobb kihagyásokkal mindvégig jelen volt a lap hasábjain.

Olvasóközönség

A lap nem tartalmaz olyan információt, amelyek alapján a külső olvasók köre megbecsülhető lenne. A „belső” olvasókra vonatkozóan a szerkesztői üzenetekből és a fogvatartottak megjelent írásából – az aláírás mellett sokszor a büntetőintézet neve is fel van tüntetve – nyerhetünk utalásokat.

A Bizalom megjelenését engedélyező miniszteri rendelet kimondta, hogy a lap példányainak egy része „könyvtárszerűen kezelendő”. A lapot tehát azokban az intézetekben, ahol volt börtönkönyvtár: el lehetett olvasni. Ezekben az intézeti könyvtárakban visszamenőlegesen is hozzá lehetett jutni a Bizalom számaihoz. Feltételezhető azonban, hogy a fogvatartottak könyvtárhasználatának feltétele a „jó magaviselet” volt.

A Bizalom olvasóinak száma – tekintettel a fentiekre, a rabok „fluktuációjára”

és arra, hogy a lap 15 éven át jelent meg – több száz fogvatartott lehetett. A lap magas szellemi színvonalának ellenére is feltételezhetjük, hogy az olvasottabb elítélteken kívül szép számmal forgathatták a lapot a kevésbé művelt rabok is.

Anélkül, hogy a lapban megjelent írássok kvalitását érintenénk, összességében megállapíthatjuk, hogy igen sok, raboktól származó írásmű – főként vers – jelent meg a Bizalom hasábjain. A szerzők néha teljes névvel szerepelnek, többnyire azonban csak nevük monogramjával vagy nyilvántartási számukkal. A versek „tartalmuk szerint” gyakran egy-egy ünnephez kapcsolódnak, a rabélet keserveit szóltatják meg vagy vallási jellegűek. A lap utolsó évfolyamaiban több elítélt történelmi, földrajzi ismeretterjesztő cikkelkel és prózával szerepelt. Megemlítenéd még, hogy az intézetekben lezajlott ünnepek tudósítói is sok esetben rabok voltak.

A Bizalom számain keresztül – bár főként az egyházi ünnepekről és egyéb ünnepélyes megemlékezésekről szóló tudósítások alapján – bepillantathatunk a korabeli „letartóztatási intézetek” életébe.

Intézetek – a lap hasábjain

Váci fegyintézet

Ez a büntetés-végrehajtási intézet több mint 1000 fős befogadóképességével – a Gyűjtőfogház és Sopronkőhida után – nagyságára nézve a harmadiknak számított hazánkban a két világháború között. A váci börtön bentlakói voltak a Bizalom első, legszorgalmasabb olvasói, ezen felül – főként a folyóirat korábbi évfolyamaiban – a váci ünnepekről szóló tudósítások kapták a legnagyobb teret.

A város vallási központ jellegéből (püspöki székhely) adódóan számos vallási rendezvényt tartottak az intézet falain belül, a váci püspök minden évben meglátogatta az intézetet. A fegyintézet egyéb külső, a város vezetéséhez fűződő kapcsolatai is gazdagok voltak, pl. az intézetben megrendezett jótékonyági hangversenyeken a „város különböző rétegeinek vezetői” is megjelentek. Az intézet kimagasló jelentőségű eseménye volt az új rabkórház 1931. május 21-i ünnepélyes felavatása. A Bízalom a *Váci Hírlap* cikkét átveve tudósított erről az eseményről. A tudósítás a 2-3-5 ágyas kórházat a kor legmodernebb rabkórházának nevezi.

A fegyintézet igazgatója – *dr. Ruzstek Lajos* – a húszas-harmincas évek fordulóján az egyik legtekintélyesebb parancsnoknak számított. 1932. IV. 3-án ünnepelték a váci fegyintézetben *dr. Ruzstek Lajos* igazgató tízéves működésének jubileumát. Az ünnepségen a „rabmunka vállalkozók” képviselői és 12 rab is részt vettek.

Az intézet fogvatartottjai több ízben pénzt gyűjtöttek jótékony célokra. A lap szerint 1932-ben a fegyintézeti könyvtár fejlesztésére, 1941-ben pedig az árvízkárosultak javára gyűjtöttek, ezen utóbbi akciónak jelentős sajtóvisszhangja is volt. *Szegedi börtön*

Az 1929-ben közel 1000 főt fogva tartó Csillagbörtönről szóló tudósítások elsősorban a csanádi püspök, *dr. Glattfelder Gyula* rendszeres karácsonyi intézettelátogatásáról szólnak. A főpásztor élete – 1943-ban bekövetkezett haláláig – évtizedeken át összefonódott a szegedi börtön életével.

Az intézetet érintő cikkek közül kiemelendő az a tudósítás, amely *vitéz Csiky Jenő dr.* börtönigazgató búcsúztatásával foglalkozott. Szegeden 1941. december 31-én búcsúztatták nyugdíjba vonulása alkalmá-

ból az akkor 20 éves munkásságát ünneplő börtönigazgatót. Az ünnepség menetrendje a következő volt: az istentiszteletet követően a börtönlelkész búcsúztatója hangzott el, majd külön a tisztikar, külön az őrszemélyzet búcsúzott, végül az elítéltek búcsúünnepélyére került sor.

Soproni fegyintézet

Az 1928-ban felállított szigorított dologház férőhelyeivel együtt a kőhidai intézet az ország második legnagyobb befogadóképességű büntetés-végrehajtási intézményévé vált.

A Bízalom első számottevő Sopronkőhidáról szóló tudósítása szerint *Kiss Ferenc* evangélikus lelkész jótékonyági felajánlást tett a majdan létesülő „Barátok Háza” javára. Nyolc évvel később a kőhidai rabok 72 pengőt küldtek az akkor már két éve működő debreceni menhely számára. (Erről bővebben később, A „*Reménység Háza*” című részben.)

Az intézet életével foglalkozó cikkek közül legérdekesebb az, amely az 1932. évi Szent István-napi ünnepségéről tudósít. *Dr. Udvardy Jenő* igazgató megemlékezését követően öt dologházas rab adta elő a „Hol van István király?” című melodramát a fogvatartottak zenekarának és énekkarának kíséretével.

Művelődés- oktatás

1949-ig a börtönlelkészek igen fontos feladatokat láttak el a börtönökben. Irányították az intézetek vallási életét, s helyzetüknél, presztízsüknél fogva ők fejthették ki a legnagyobb nevelő hatást a fogvatartottakra. A „*vallási és erkölcsi útmutatás elsősorban az intézeti lelkészek feladata, akik nemcsak istentiszteletek és szentbeszéd tartására s egyéb vallásos cselekmé-*

nyekre... valamint hittanításra vannak hivatva, hanem lelki gondozás végett kötelesek egyenként is foglalkozni a felekezeti tükörhöz tartozó elítéltekkel".¹⁴ A váci fegyintézetben a római katolikus lelkészen kívül a protestáns és az izraelita lelkész is az intézet alkalmazottjai közé tartozott.

A Bizalom különböző híradásaiban szereplő börtönlelkészek neve felsorolásszerűen:

Horváth Zénó – páter, római katolikus fegyintézeti lelkész (Vác)

Kiss Ferenc – evangélikus fegyintézeti lelkész (Sopron)

Lélek Gábor – római katolikus börtönlelkész (Szeged)

Martos Ödön – evangélikus fegyintézeti lelkész (Sopron)

Pollák Fülöp – izraelita főrabbi (Vác)

Sommer Gyula – evangélikus lelkész (Vác).

Az országos büntetőintézetek ünnepségein rendszeresen énekar (egy-egy alkalommal zenekar is) szerepelt, illetve az intézetekben időnként színjátékokat is előadtak. Ezeknek az alkalmi társulatoknak a szereplése emelte az ünnepségek színvonalát, és a külső személyek számára kedvezőbbé te(het)te az intézetről alkotott benyomást. Feltételezhetjük, hogy ezek a szereplések a részt vevő elítéltek számára is fontosak voltak, valószínűleg bizonyos előnyökkel is jártak.

Noha az országos büntetőintézeteknél a tanító a „rendszeresített állásban lévő tisztviselő” közé tartozott – az igazgató, titkár, fogalmazó, főtitst, tiszt, lelkész és orvos (főorvos) mellett –, az intézeti tanítók tevékenységére csupán egy jelentékenyebb utalás található a lapban. *Hontheyi József* börtöntanító tanította be a szegedi rabénekkart arra az ünnepségre, amelyet dr. Glatt-

felder Gyula püspök tevékenységének 25 éves jubileumára rendeztek a szegedi Csillagbörtönben.

A Szöllösy-féle kézikönyv szerint a tanítók feladata volt az országos büntetőintézetekben a könyvtárak kezelése is.¹⁵ Vámosi Nagy Istvánnak az a véleménye, hogy a húszas években csak kevés hazai büntetés-végrehajtási intézet rendelkezett könyvtárral, s édesanyja, Göllner Mária egyik fontos törekvése éppen az volt, hogy könyvtárak létesüljenek: „...édesanyám azon fáradozott, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben könyvtár létesüljön, ami persze csak szívós küzdelem árán, évek múlva valósult meg”.¹⁶

Fogházmisszió, rabsegélyezés

A Horthy-korszakban a különböző jótékonsági egyesületek – amelyek száma 15 ezerre rúgott – jelentős tevékenységet fejtettek ki. A társadalmi szervezeteken kívül az egyház és a hatóságok is foglalkoztak segélynyújtással. (A Fogházmissziót is hatósági intézmények közé kell sorolnunk.) A jótékonsági egyesületek vezetésében és akcióinak szervezésében részt vállalni presztízst jelentett. A legfőbb példaadó tekintetben a kormányzó neje, Horthy Miklósné volt, aki számos nyomorenyhítő akciónak, így például a szegények karácsonyának szervezésében működött közre.¹⁷

Visszaulva a dolgozat elejére, A Fogházmisszió – Göllner Mária fogházmissziós tevékenysége című részre: úgy véljük, Göllner Mária tehát részben mintegy „hivatalból”, miniszterfeleséggént kapcsolódott be a fogházmisszió munkájába. Ez a tény azonban egyáltalán nem von le az ő karitatív tevékenységének érdemeiből.

A Fogházmisszió konkrét tevékenységére a lapban csak közvetett információk utalnak. Noha a helybéli jótékonyági egyesületek, egyházak is segítettek (segíthették) a szabadulót (pl. munkát szereztek), mégis elsősorban a Fogházmisszió volt az az intézmény, amely a fogvatartottakkal és azok hozzátartozóival tartotta a kapcsolatot, és szerény anyagi lehetőségeihez képest időnként kisebb pénzüsszeggel igyekezett segíteni a rászorultakon. „A fogházmisszió tagjai személyes kapcsolatba léptek a zárkák lakóival és ott segítették őket – a törvényes előírások keretében –, ahol csak tudták, természetesen minden honorárium nélkül: szeretetből, ember-ségből” – írja Vámosi Nagy István.¹⁸ A szabadulás előtt állók kéréseit elsősorban a börtönigazgatóhoz, másodsorban a helyi fogházmisszióhoz és egyéb jótékony-egyesülethez intézhették és csak végső esetben az Országos Fogházmisszióhoz.

A Fogházmisszió legaktívabb szervezője Göllner Mária édesanyja, dr. Göllner Aladárné volt, aki – 1935-ben bekövetkezett haláláig – 15 éven át dolgozott börtönmissziósként.

A rabsegélyalapok összegei a rabok fél évi fizetés nélküli munkái után folytak be a büntetés-végrehajtási intézetekbe. A rabmunkadíjából a rabsegélyezés céljára levont összegekből minden intézetnél volt egy rabsegélyző alap, amelyből a fogvatartottak kérelmezhetek szabadulásuk alkalmára utazási, ruha- és egyéb segélyt. Ezek a segélyösszegek azonban a kérelmezők nagy száma miatt nem tettek ki néhány pengőnél többet. A segély kérelmezésénél ugyanazt a hivatali utat kellett bejárnia a fogvatartottnak, mint bármilyen más kérelem esetén: először a „letartóztatási intézet” vezetőjéhez, majd a helyben működő fogházmisszióhoz fordulhatott, s csak végső esetben a Bu-

dapesti Fogházmisszióhoz. A *Magyar börtönügy* című kézikönyv – amely részletesen ismerteti a korszak rabsegélyezési rendszerét – azt is megállapítja, hogy „a szabaduló rabok anyagi segélyezésén és a munkaszervezésen felül különösen műhelyekkel ellátott átmeneti otthonok létesítésére és fenntartására van szükség a hajléktalanok és munkanélküliek ideiglenes elhelyezése céljából, valamint a munkaképtelenekről gondoskodás érdekében”.¹⁹

A „Reménység Háza”

A Bizalom 1931/19. száma számolt be arról, hogy a németországi Wuppertalban a szabadult elítéltek utógondozására egy ún. „Baráti Ház” létesült. A cikk több fogvatartott érdeklődését felkeltette, Kiss Ferenc sopronkőhidai evangélikus lelkész pedig felhívást intézett az összes fegyintézeti lelkészhez a „Baráti Ház” mozgalom elindítása érdekében. A budapesti királyi büntető-törvényszéki fogház (Markó u.) irodai beosztású fogvatartottjai 1931 karácsonyán összes keresményük 10%-át ajánlották fel a „Baráti Ház” felépítésére, és maguk közül 4 tagú bizottságot jelöltek ki az ügyek intézésére. Egyes fogvatartottak intézeti, a rabokból összeállt szervezőbizottságok felállítását javasolták. Ezután valóságos vita alakult ki a lap hasábjain főként a szükséges pénz előteremtésének mikéntjéről, azonban a ház ügye tapodtat sem mozdult előre. A Bizalom szerkesztője, illetve a Fogházmisszió kitért az elől a felkérés elől, hogy a „Baráti Ház” ügyét irányítsa. Az igazságügy-minisztérium nem rendelkezett a szükséges anyagiakkal, s a rabok szervezkedését sem néz(het)te jó szemmel.

A Bizalom 1935/1. számából kiderült,

hogy *Maár Margit* debreceni tanámó, illetve az Országos Református Szeretetszövetség házat szerzett és már 5000 pengőt gyűjtött egy, a cikkben „Szeretetház”-nak nevezett intézmény felállítására. A lap 1940/1. számában *Szabó Lajos*, a Református Szeretetszövetség lelkésze számolt be a debreceni „Reménység Háza” megnyitásáról és arról, hogy a ház várja a református vallású szabadulokat. *Maár Margit*, a ház igazgatója és *Benkő Károly* a „Reménység Háza” vezető lelkésze helyesbítő cikkeikben közölték, hogy a ház felekezeti különbség nélkül befogad szabadulókat. *Benkő Károly* soraiból kiderült, hogy a ház már 1938 karácsonyán megnyitotta kapuit, és a cikk megírásáig – 1940 januárjáig – 52 főt fogadott (ebből református: 40 fő, katolikus: 10 fő, egyéb: 3 fő).

A „Reménység Háza” hamarosan külön rovatot kapott a *Bizalomban*. *Benkő Károly* tudósításai szerint a ház lakói főként iparosok és alkalmazottak voltak. A menhely egyszerre 10 főt tudott befogadni, de a bővítés lehetőségei – a helyiségeket tekintve – megvoltak. A házhoz 800 négyzetméteres telek is tartozott, amit a bentlakók műveltek meg. A befogadottak nagyobb része a városban dolgozott, volt, aki a ház kertészetében tevékenykedett vagy kosarat font. A bentlakóknak tiszta jövedelmük 15%-át kellett leadniuk „önkéntes hozzájárulásként” az intézménynek. Ebből 10% ment a rezsi, 5% pedig a nem kereső lakók között zsebpénz gyanánt került felosztásra. A „Reménység Háza”-ba bekerülni szándékozó szabadulóknak ajánlást kellett vinniük a büntetőintézet lelképásztortól vagy a börtönigazgatótól, s a jelentkezések nagy száma miatt 2-3 héttel szabadulásuk előtt kellett jelezniük érkezésüket.

A ház a háború közepette egyre nehe-

zebb körülmények között működött, noha kisebb-nagyobb pénzadományok az ország büntetőintézeteiből is érkeztek. (Pl. a soproni királyi országos fegyintézet és szigorított dologház elítélteji *Martos Ödön* evangélikus lelkész kezdeményezésére 1940 nyarán 72 pengőt gyűjtöttek és küldtek a „Reménység Háza” debreceni címére – Böszörményi út 60.) A *Bizalom* 1940/19. számában *Benkő Károly* még arról számolt be, hogy 6 embert kellett már eltávolítani az intézményből „javíthatatlan iszákosság” miatt, aztán 1941-ben megszakadt a „Reménység Háza”-ról szóló tudósítások sora.²¹

Korlátok és erények

A Trianon utáni nehéz börtönviszonyok közepette *Göllner Mária* és köre 15 év áldozatos munkájával egy magas színvonalú fogházmissziós folyóiratot hozott létre. Magyarországon a *Bizalom* volt az első raboknak szánt missziós orgánus, amely bizonyos szempontból a BörtönÚjság elődjének is tekinthető. Noha a folyóirat megjelenését biztosító munka jótékonyasági volt – a szerkesztő, a munkatársak fizetést az igazságügy-minisztériumtól nem kaptak –, a lapot az állam adta ki. A *Bizalom* megjelenése alatt mindvégig híven szolgálta azokat a keresztény, hazafias eszméket, közvetítette azt a polgári értékrendet, amelyet az állam elvárt tőle. (Ha nem így lett volna, a folyóirat nem maradhatott volna fenn 15 éven keresztül.)

A *Bizalom* című folyóirat korlátai éppen hatósági jellegéből és szellemi igényességéből fakadtak. A fogvatartottak egy része a lapban feltehetően a hatalom eszközét látta, amely ráadásul – az elítéltek szemszögéből nézve – nem arra szolgált, hogy segélyeket

osztogasson és ügyeket intézzen. A rabok egy jelentős hányada pedig – részben az érdeklődés hiánya miatt – feltételezhetően nem is találkozott fogva tartásuk alatt a Bizalommal.

Nem kétséges azonban, hogy a Bizalom olvasói egy részének igényes szórakozást, lelki vigaszt, sőt önkifejezési lehetőséget tudott nyújtani egy újfajta, addig szokatlan kommunikációs csatornát biztosítva a fogvatartottak számára. A folyóirat a szellemi

értékek elsőbbségét hirdette s következetesen képviselte. A felelős szerkesztő ugyanakkor tudatában volt annak, hogy a lap olvasóközönsége nem egységes. A lap a feladatul kitűzött nevelő hatást nem direkt módszerekkel igyekezett elérni. A Bizalom meg tudott valósítani egy olyan vallási ökumenikusságot, amelybe az antropozófia eszméi is belefértek.

Deák Ferenc

Jegyzetek

1. **Ld. Lőrincz József:** A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása a két világháború között. – Módszertani Füzetek 1989/1., 52–57. p. és **Mezey Barna:** Új határok között. Büntetés-végrehajtás a két világháború közötti Magyarországon. Börtönügyi Szemle 1995/3., 95–102. p.
2. Erről részletesebben ld. **Mezey Barna:** Rabgondozás. (A reszocializáció történelmi tendenciái) Börtönügyi Szemle 1996/4., 135–136. p.
3. Magyar jogtörténet. Szerk. **Mezey Barna.** Bp. Osiris Kiadó. 1996. (Osiris tankönyvek) 322–323. p.
4. Büntetés-végrehajtási jog. 1. köt. Írta: **Balogh László, Horváth Tibor.** Bp. BM Könyvkiadó 1983, 183. p.
5. A patronázsról részletesebben ld. **Mezey Barna** i. m. 141–144. p.
6. **Szöllősy Oszkár:** Magyar börtönügy. A büntetések és biztonsági intézkedések végrehajtása. 2., bőv. kiad. Bp. Révai Testvérek Irodalmi Intézete Rt. 1935, 337–338. p.
7. i. m. 338. p.
8. **Vámosi Nagy István:** A kissvábhegyi Waldorf-iskola 1926–1933. Országépítő 1991/2., 11. p.
9. Uo.
10. Pedagógiai lexikon. 1. köt. A–F. 2. kiadás Bp. 1976, 79. p.
11. **Vámosi Nagy István** i. m. 11. p.
12. i. m. 11–12. p.
13. i. m. 12. p.
14. **Szöllősy Oszkár** i. m. 181. p.
15. i. m. 230. p.
16. **Vámosi Nagy István** i. m. 11. p.
17. Jótékonykodó hölgyek. Rubicon. 1992/1., 24. p.
18. **Vámosi Nagy István** i. m. 11. p.
19. **Szöllősy Oszkár** i. m. 339. p.
20. A „Reménység Háza” 1942-ben szűnt meg. **Mezey Barna** i. m. 139. p.